

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANT JULIÀ DE L'ARBOÇ I LES SEVES PINTURES FRANCO - GÒTIQUES

ESTEVE CRUAÑES i OLIVER

L'Arboç

INTRODUCCIÓ

És inqüestionable que la vila de l'Arboç, malgrat l'aspecte actual que tothom definiria com d'una població moderna, és una de les més antigues de la comarca.

A l'estudiar els itineraris Antonins i els vasos Apol·linaris, per assenyalar el transcurs de la via romana, el Sr. Pere Giró i Romeu, en el seu treball "Identificación de algunas vías romanas en el Penedès", presentat a la primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, que tingué lloc a Martorell el 5 de novembre de 1950, fa coincidir l'estació romana de "Stabulo Novo" amb l'actual vila de l'Arboç.

I voldria afegir-hi, que potser no fóra del tot desgavellat admetre que, per la seva situació un xic aturonada, hi hagués

existit un poblat ibèric, cosa que justificaria el perquè els romans hi fessin pujar la Via Augusta.

Aquestes consideracions ens donen a entendre que el nucli poblat existia abans de fer-s'hi l'església. A l'inrevés del que ha passat en la major part de les viles, que han crescut al seu voltant, a l'Arboç ens corrobora aquesta hipòtesi el fet que l'església hagué de ser construïda a una punta del poblament que ja existia abans. (Vegi's plànol núm. 1).

Si acceptem doncs que la vila podia ésser un poblat ibèric, o si més no una estació romana, i per tant que ja existia abans d'afermar-se el cristianisme a les nostres terres, cal preguntar-nos en quina època va construir-se la primera església de Sant Julià de l'Arboç.

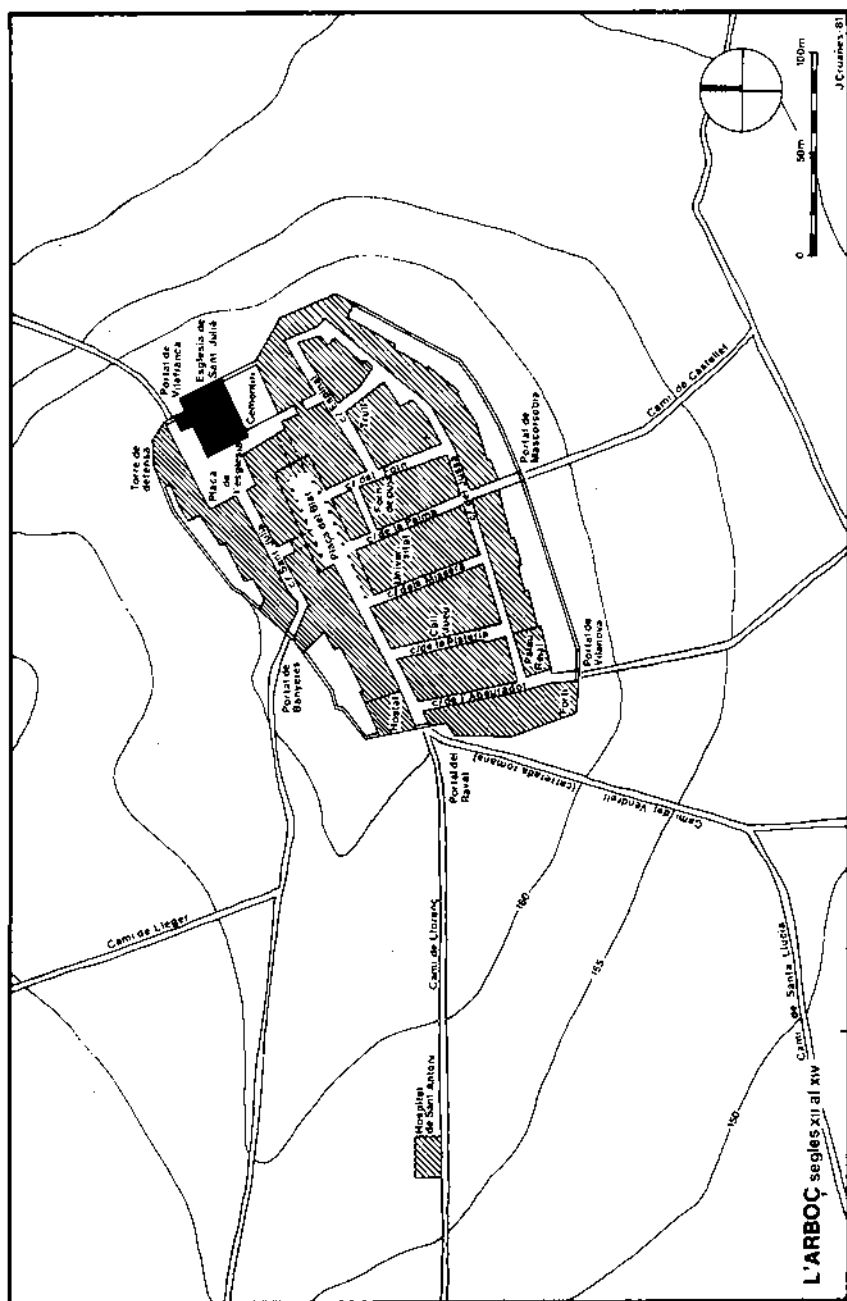
UNA PRIMERA ESGLÉSIA VISIGÒTICA?

Com sigui que al Penedès es troben encara avui algunes capelles romàniques, amb restes o vestigis visigòtics, cosa que vol dir que foren construïdes abans de la dominació sarraïna, és de pensar que aquesta església a què volem referir-nos podia molt bé haver estat construïda en aquella època, malgrat que fins avui no s'hagi trobat cap resta que ho acrediti.

Hi ha un fet però, que ens confirma que en èpoques molt reculades ja existia l'església de Sant Julià.

Ens referim al document n.º 277 transcrit en el llibre IV Antiquitatum a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona que correspon a la consagració de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola pel bisbe Vivas de Barcelona a l'any 991 en el que es ressenyen totes les esglésies veïnes i entre les quals hi ha la de Sant Julià.

També volem fer menció del document núm. 221 del mateix llibre IV Antiquitatum on s'hi troba un document datat el 2 idus martii de 1136 època en què regia els destins del nostre país el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, que entre altres coses diu: "... exceptua una peça de terra que tenia en el Coll de Sant Julià, junt al Camí de Castellet, la qual llega a Sant

Plànol núm. 1.- La vila de l'Arboç en els segles XIII i XIV. Observi's la situació de l'església a un extrem del nucli urbà.

Julià, i a més una peça de vinya que platà en Grau, a fi que servís per la lluminària de l'Església de Sant Julià''.

Pel tipus d'aparell de les restes de l'església romànica, un dels motius d'aquest treball, hom diria que corresponen a finals del segle XI o començos del XII. Si això és cert, quina fóra l'església a què es fa referència en el document del 991? L'única resposta viable és que anteriorment a aquesta església romànica n'hi havia existit una altra de visigòtica que fou destruïda en les darreres ràtzies musulmanes o enderrocada per construir-hi l'altra a sobre. Cal admetre que ni la forma ni les dimensions d'aquesta tenen res a veure amb una església que hagués estat construïda en els segles VII o VIII, o sigui abans de la dominació sarraïna.

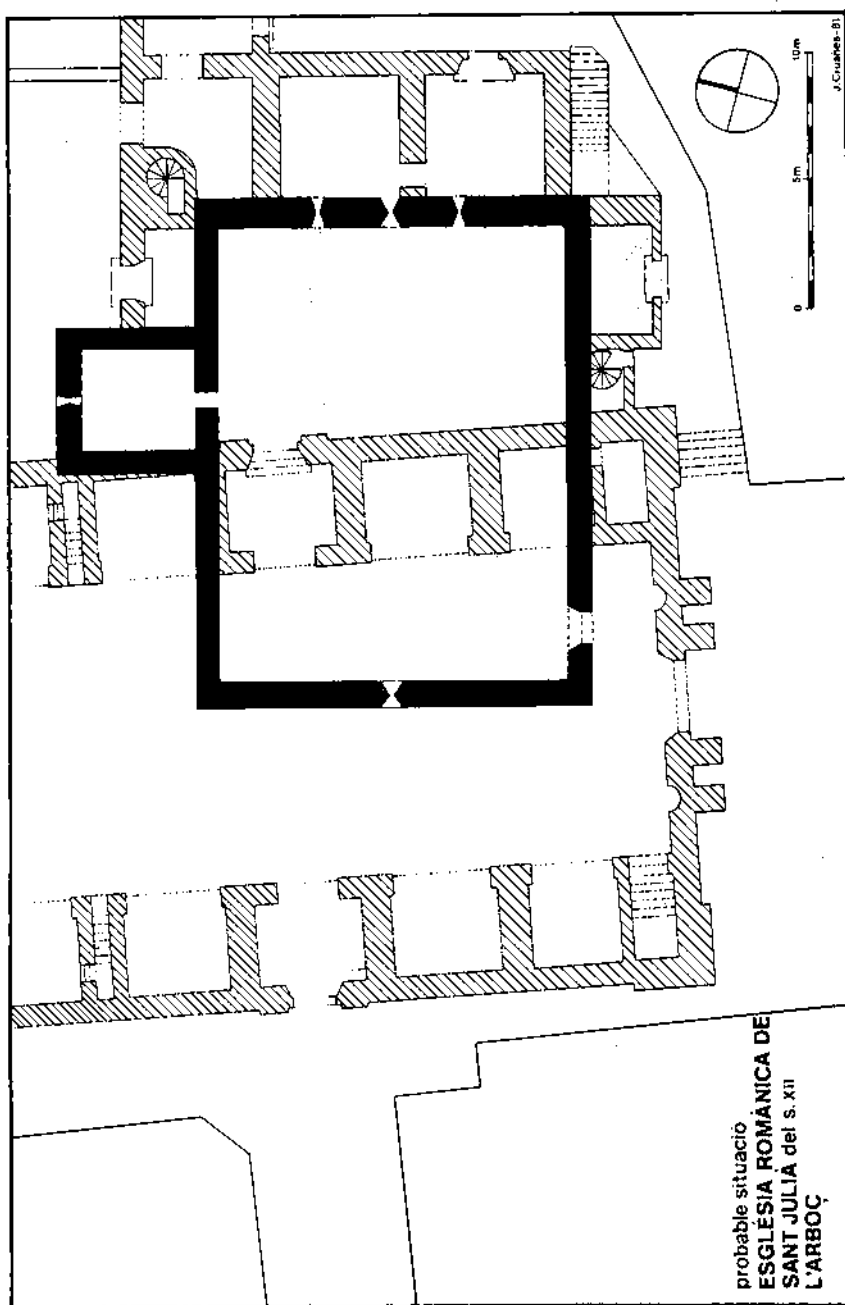
ESGLÉSIA ROMÀNICA

Si a la vila de l'Arboç, ja a l'any 1174, el rei Alfons II li concedí el títol de "vila reial", és de suposar que ja feia anys que era una vila de certa importància, i això ho corrobora la grandària d'aquesta església del segle XI o XII que la fa la més gran del Penedès en aquella època. Així és que no pot correspondre a la que es refereix el document de consagració de Sant Miquel d'Olèrdola i en canvi podria ser que sí la referència del segon tros de document transcrit.

Després d'aquest preàmbul, treiem la conclusió que l'església romànica de Sant Julià va ésser construïda durant el període d'anys que va del 991 al 1136.

Aquesta església era de planta rectangular, sense absis, o sigui amb capçalera recta a l'estil de la de Sant Miquel d'Olèrdola, orientada de llevant a ponent com era costum en aquella època, i suposem que devia tenir la porta a la paret de migdia, ja que generalment es feia així, i ho fa pensar el que allí hi havia l'antic cementiri, que avui correspondria al lloc ocupat per la plaça de Mn. Gaetà Viaplana del davant de l'església actual, coneguda també amb el nom de "sagrat", segurament en recordança al cementiri que va existir-hi fins el 1570.

Les parets tenien un gruix de 115 a 120 cms. com ho

Plànol núm. 2.-

testifica la paret de la capçalera i els fonaments que van trobar-se al fer el nou enllosat a l'any 1969. Volem fer constar que durant aquestes obres es van fer diferents cates en diversos llocs per mirar de trobar les restes de l'anterior església, que no donaren cap resultat, ja que solament es trobaren algunes caixes d'enterraments de la primera meitat del segle passat d'alguns cofreres de la Mare de Déu dels Dolors.

L'amplada interior era d'uns 14 metres de llum, igual que l'actual Capella dels Dolors, i l'alçària és d'uns 11 metres, que havem amidat fins on arribava el carener de la teulada, per dintre el que havíem anomenat "quarto de les pintures" de sobre l'actual volta. La llargada és l'única mida que no podem saber amb certesa, puix quan el 1631 va començar-se la construcció de l'actual església, va ocupar-se un tros del seu terreny. Per una sèrie de benifets i per les visites pastorals del segle XIV i següents, època en la qual es construïren les capelles laterals gòtiques, podem comptar fins a 8 altars o advocacions diferents a part de l'altar Major; els de Sant Joan, Sant Francesc, Sant Jaume, Sant Miquel, Santa Magdalena, el de les Dones, els Sants metges Cosme i Damià i un altre no especificat. Basant-nos amb aquests altars podríem considerar 4 altars a cada costat, que correspondria al doble de la llargada actual, o sigui que podria haver tingut uns 20 metres de llargada. Plànol núm. 2.

Pel gruix de les parets, que considerem insuficients per aguantar una volta de canó, tenim la certesa que la seva coberta era de fusta, com també ens ho confirmen les mènsules que encara existeixen a la paret de la capçalera les quals sostenien les bigues longitudinals, i ens marquen una teulada a dues vessants. Fotos núm. 1 i 2.

Ens queda una incògnita per desxifrar. Com anaven sostingudes les bigues longitudinals a l'interior de l'església, considerant la gran amplada que tenia? Podríem donar 3 solucions: 1. - per arcs torals de pedra, 2. - per dues rengles de columnes interiors que l'haurien dividit en tres naus, una de gran al centre i dues més petites, una a cada costat, i 3^a - per cavalls de fusta.

La solució dels arcs torals quasi podem considerar-la inoperant ja que hauria obligat a fer uns arcs amb 10 o 12 metres de

Foto núm. 1.- Mènsules que sostenien les bigues longitudinals de la teulada. Vessant esquerra. Les diferències de construcció, remarquen la paret romànica i el tros afegit.

Foto núm. 2.- Vessant dreta. Hom hi veu una de les petites finestres laterals.

llum per uns 11 d'alçària que trobem exagerat. La solució de les columnes interiors ja és més viable, però a la nostra comarca era una forma inusual, puix no n'hi ha cap amb aquest tipus de coberta, cosa que sí que trobem a les esglésies de Taüll (Pallars Sobirà) i alguna de la Vall d'Aran. Potser, doncs, caldria decidir-se per la solució de l'encavallada de fusta. És la coberta menys sòlida de totes, i certament deuria ésser així, ja que potser pel terratrèmol de 1428 quedà afectada. Es troba un document que fou dirigit a Felip II i datat el 13 de juliol de 1598 en el que es demanava permís per imposar drets i impostos, i es justificava dient: "... y en particular la Iglesia de dita vila està molt derruyda y en gran perill de caurer y de danyar a molta gent la qual no poden de ninguna manera adobar per no tenir un diner la vila y estar molt pobre per causa de les rahons sobredites..."

A l'absis o capçalera hi ha tres finestres de doble esqueixada, una de més gran (2,90 x 0,80) al centre i a un nivell més alt (foto núm. 3) i dues de més petites (2 x 0,50) a cada costat, situades més baixes i separades uns 5 metres entre si. Foto núm. 4. Són senzilles sense cap embelliment però de carreus molt ben treballats. La més gran sols és visible de sobre la volta actual de la Capella dels Dolors puix està situada a 7,40 metres de terra, i les dues petites només es poden veure des de la sala del Club Juvenil, ja que per l'interior de l'Església queden tapades per l'actual volta.

ENDERROC DEL CAMPANAR ROMÀNIC

El campanar estava al mateix lloc de l'actual, al costat de l'església, enganxat a la paret de tramuntana i de base quadrada. Foto núm. 5. Així hi fou fins a l'any 1622, ja que abans de decidir-se a construir l'església nova actual, degut a les males condicions en què estava la torre, els Jurats de la vila van resoldre de construir-ne un de nou, però aprofitant la part inferior del romànic que ja existia. Abans de portar a terme aquesta obra van ésser cridats als pèrits Anton Arbell i Sebastià Santacana de Barcelona, perquè fessin una inspecció ocular de la base que volien aprofitar i determinessin si podia fer-se aquesta obra sense por que flaqueguessin els fonaments. Segons un rebut que existia a l'Arxiu parroquial signat el 15 de març de 1622, els honoraris d'aquests dos tècnics foren de 9 lliures per les dietes de tres dies. Assegurats

Foto núm. 3.- Finestra central.
En la paret s'observen restes de
les pintures i un tros de la paret
que tapava la finestra per pintar-
hi el retaule central.

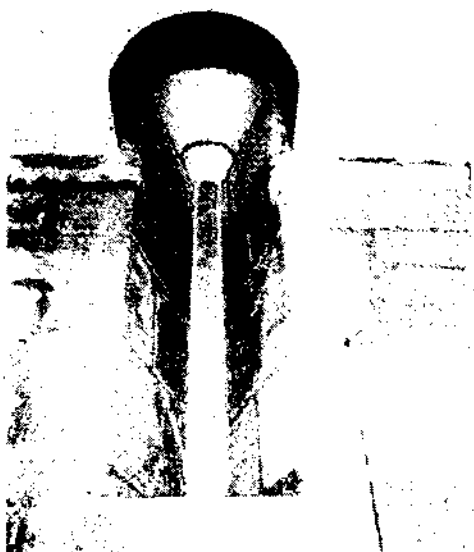

Foto núm. 4.- Finestra lateral
dreta visible des de la sala del
Club juvenil. Part exterior.

de la resistència que oferien els fonaments van determinar derruir la part alta del campanar fins a l'alçària de la capella que encara avui existeix dintre de la capella dels Dolors. Si bé junt a l'escut de l'Arboç del nou campanar s'hi troba la data de 1622, en realitat aquesta obra quedà llesta el 5 d'abril de 1627. Aquest fet, sembla confirmar que els estralls que per tot Catalunya causà el terratrèmol de 1428, a més d'afectar la coberta de l'església també malmeté el campanar romànic.

AMPLIACIONS I MODIFICACIONS

Durant els segles XIV i XV, en aquesta església hi foren fetes unes capelles laterals. Així doncs van foradar-se les parets dels costats i engrandint-les cap a l'exterior hi anaren construint les capelles gòtiques. És en aquesta part on s'ha pogut comprovar el gruix de les parets laterals al trobar-se els antics fonaments. En l'actualitat hi queden dues d'aquestes capelles gòtiques. La de la dreta té un portal que dona a l'exterior, on hi havia el cementiri fins el 1570, al qual s'hi baixava per unes escales que foren tapades i refetes a la punta del carreró. Foto núm. 6. La seva arquitectura és més florida que la de l'altra capella; té un esvelt finestral de fina columna que sosté un delicat calat, la seva volta és ogival i en les parets s'hi veuen diferents escuts amb les armes de l'Arboç o sigui l'arboç, (*arbutus unedo*), amb les quatre barres i un altre de compost amb les barres a sobre i l'arboç a sota, i formen tot un conjunt. Foto núm. 8. La capella de l'esquerra, encara que de similar construcció, té els nervis de les voltes molt més grossos, cosa que li fa perdre la finor de l'altra. El seu portal va ésser obert el segle XVI quan es va traslladar el cementiri a aquell costat, que hi fou fins el 1889. La finestra superior és rodona de doble esqueixada. Els vitralls tant d'una capella com de l'altra van ésser fets per l'Escola Massana el 1969. Foto núm. 9. Al costat d'aquesta capella encara en queda una altra d'estil romànic, i constitueix la base del campanar que va conservar-se al construir-hi el nou vuitavat a sobre, l'any 1622. Foto núm. 10.

Altra ampliació fou la construcció de les Sagristies a l'any 1570, al darrera de la paret de capçalera, i al seu damunt s'hi construí l'Estudi Vell, primera escola de minyons de què té referència la vila, i que avui està destinat al Club Juvenil de la Parròquia.

Foto núm. 5.- Base del Campanar Romànic i porta exterior de la Capella Gòtica de l'esquerra.

Foto núm. 6.- Façana i porta exterior de la Capella Gòtica dreta.

Per entrar-hi van obrir-se dos portals a la paret romànica que encara podem veure, un a cada costat de l'altar. Aquests portals es van tapiar el 1969 i les sagristies foren cedides també al Club Juvenil que hi té entrada per la placeta del Centre. Plànol núm. 3 i foto núm. 7.

PINTURES FRANCO-GÒTIQUES

Aquesta església, al llarg dels anys, ha sofert una sèrie de transformacions i modificacions, que avui és difícil poder-ne veure les primitives restes. Malgrat això encara a l'any 1968 s'hi van rescatar unes valuoses pintures que segons el Dr. Joan Ainaud de Lasarte foren realitzades als començos del segle XIV.

Entre els segles XII i XIII transcorregueren els anys de més esplendor medieval de la vila de l'Arboç. Ja havem dit que el 1174 obtingué el títol de "vila reial" i el 1202 li fou concedida autorització per part del rei de celebrar mercat cada dimarts, així com també el 1210 obtingué el privilegi de fer una fira cada any durant 8 dies després de la Pasqua de Resurrecció. Això ens demostra doncs que l'Arboç ja abans del segle XIII era un important centre comercial.

A començos del segle XIV, va produir-se un fet que ens pot donar llum sobre la realització de les pintures. Després que Alfons II concedís el títol reial a la vila, tots els següents reis havien fet promesa ferma que mai no fóra separada de la corona. Malgrat això, Jaume II, per uns interessos polítics o estratègics, va permutar la vila de l'Arboç pel Castell de Guerau de Cervelló, i aquest noble la cedí el 15 de juliol de 1309 a la comtessa Sibila de Pallars, esposa del comte Huc de Mataplana segons consta a l'Arxiu de la Seu de Barcelona per un document signat pel notari Bernat de Vilarrúbia. Aquest domini tingué efectivitat fins el 1315, data en què els mateixos vilatans recolliren la suma de diners necessaris per redimir els drets de la vila i tornar-la a entregar al rei.

Així tenim, doncs, que durant aquests anys la vila estigué en possessió dels comtes de Pallars, i casualment pocs anys abans d'ésser rescatades aquestes pintures de l'Arboç el 1968, se'n

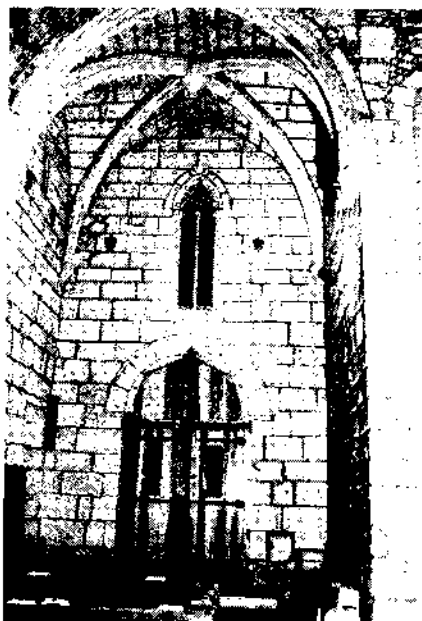

Foto núm. 7 - Capella de la dreta.

Foto núm. 8 - Capella de l'esquerra.

Foto núm. 9 - Capella romànica de la base del campanar.

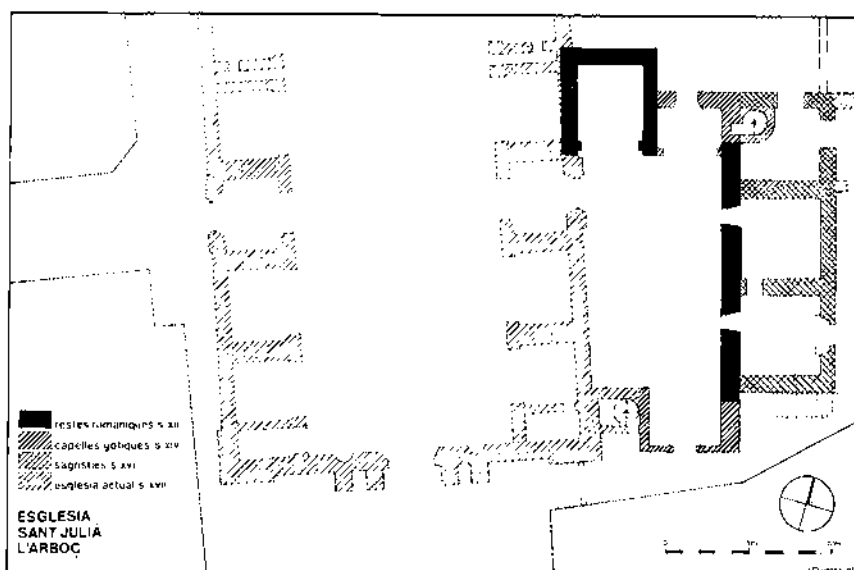
recuperaren unes altres sobre la mateixa temàtica iconogràfica al convent dels dominics de Puigcerdà executades a la mateixa època, justament en la que els comtes de Pallars també eren els senyors d'aquelles terres de la Cerdanya. Aquesta coincidència, ens afirma que foren executades mentre aquests comtes tenien drets sobre la vila i potser pintades pel mateix artista i sufragades per ells.

Les pintures que avui podem admirar a la Capella dels Dolors, foren fetes amb la tècnica del fresc, pintades sobre un fi arrebossat i decoraven tota la capçalera de l'església romànica, o sigui que representaven el retaule de l'altar major. El seu estil és el gòtic lineal o franco-gòtic. La forma d'ésser pintades les figures ens recorda el romànic, puix els contorns estan encara resseguits per un traç negre però són figures més allargades i estilitzades, precursors de l'estil gòtic que s'anava introduint.

Per la seva execució tingueren de tapar part de la finestra gran del centre de l'absis, i les finestres petites les transformaren en fornícules per posar-hi unes imatges, l'interior de les quals fou decorat.

JUDICI CRÍTIC DEL DR. AINAUD DE LASARTE

Tot el conjunt pictòric que sobrepassa els 50 metres quadrats el podem dividir en 3 seccions. Per la seva descripció m'ha semblat bo transcriure els fragments més interessants del judici crític que sobre d'elles va fer el Dr. en Joan Ainaud de Lasarte, Director Tècnic dels Museus Municipals d'Art de Barcelona en el moment d'ésser recuperades. "Aquest conjunt de pintures pot considerar-se dividit en tres sectors juxtaposats. Plànol núm. 4. El central, més ric de color, comprèn una representació al·legòrica de l'Arbre de la Creu, al·legoria mística que començà a divulgar en el segle XIII Sant Bonaventura mitjançant la seva obra "Lignum Vitae", llibre que va ésser ampliat més tard per altres comentaristes franciscans com Ubertí de Casale, però que a Catalunya van desenvolupar tant els franciscans com els dominics". "Entre les versions plàstiques al servei dels franciscans sabem que a mitjans del segle XIV el pintor Arnau Bassa, realitzà una representació, avui perduda, per l'església del Monestir de Pedralbes". "Quant a les figuracions d'inspiració dominicana, en coneixem tan sols dues: la que procedeix d'una capella lateral del convent de domi-

Plànol núm. 3.-

Foto núm. 10.- Situació actual de les Pintures i Portes de les dues sagristies construïdes el 1570.

nics de Puigcerdà i que degudament arrencada pel Sr. Gudiol es disposà en el Museu Provincial de Girona (avui torna a ésser a Puigcerdà), i aquest exemplar de l'Arboç". "La inspiració dominicana d'aquest últim, a pesar de trobar-se en una església parroquial, sembla indiscutible per la presència entre els Sants identificats sota l'Arbre de la Creu, de Sant Domènec de Guzman i junt a ell la màrtir Santa Caterina, patrona del convent dels dominics de Barcelona". "Aquestes pintures pel seu estil anomenat gòtic linial o franco-gòtic, poden comptar-se entre les més arcaïques de la província de Tarragona, ja que podem datar-les entorn a l'any 1300. Llur interès iconogràfic i qualitat artística són molt grans". "Les composicions laterals comprenen escenes de la vida de Jesús (Epifania i Crucifixió) a la dreta, i les de l'esquerra, encara no del tot identificades, corresponen a la vida de Sant Joan Baptista i Sant Joan Evangelista. La mà o les mans que van fer-les són distintes i el colorit menys viu que el de la composició central, encara que pertanyen al mateix grup estilístic. En algun lloc s'hi aprecien afegits o continuacions també molt antigues".

DETALL DEL SEU CONTINGUT

Per poder interpretar millor aquestes pintures em vaig permetre l'atreviment de reconstruir en uns dibuïxos el que podia ésser una reproducció ideal del seu contingut, basant-me en els trossos que s'han conservat, acabant les figures o ajuntant-hi les que falten. Dibuïxos núms. 1, 2, 3. Comparant les fotografies amb el dibuix es pot veure que no he inventat gran cosa, ja que les parts que hi falten es deixen entreveure.

En aquest arbre de la vida de 6 mts. d'alçària per 4 d'ample, veiem com a figura central el Crist crucificat, però no clavat en una creu com és costum veure'l sempre, sinó que ho és sobre el tronc d'un arbre cobert de fulles, amb les seves branques posades en sentit quasi horitzontal i catorze fruits que pegen d'elles. Dintre de cada fruit hi ha unes inscripcions de les que només es poden llegir les paraules: "obedientia", "veritas", "omnipotentia" i "iustitia". Aquests fruits fan pensar en una plasmació al·legòrica de l'exuberant Redempció obrada per Crist.

La figura del Crist d'una mida un xic més gran que la persona humana, té les mans i els peus clavats amb claus grossos. El

ESGLÉSIA ROMÀNICA
paret de capçalera
amb la situació de les
pintures franco-gòtiques
segle XIV

0 1 2 3 4m.

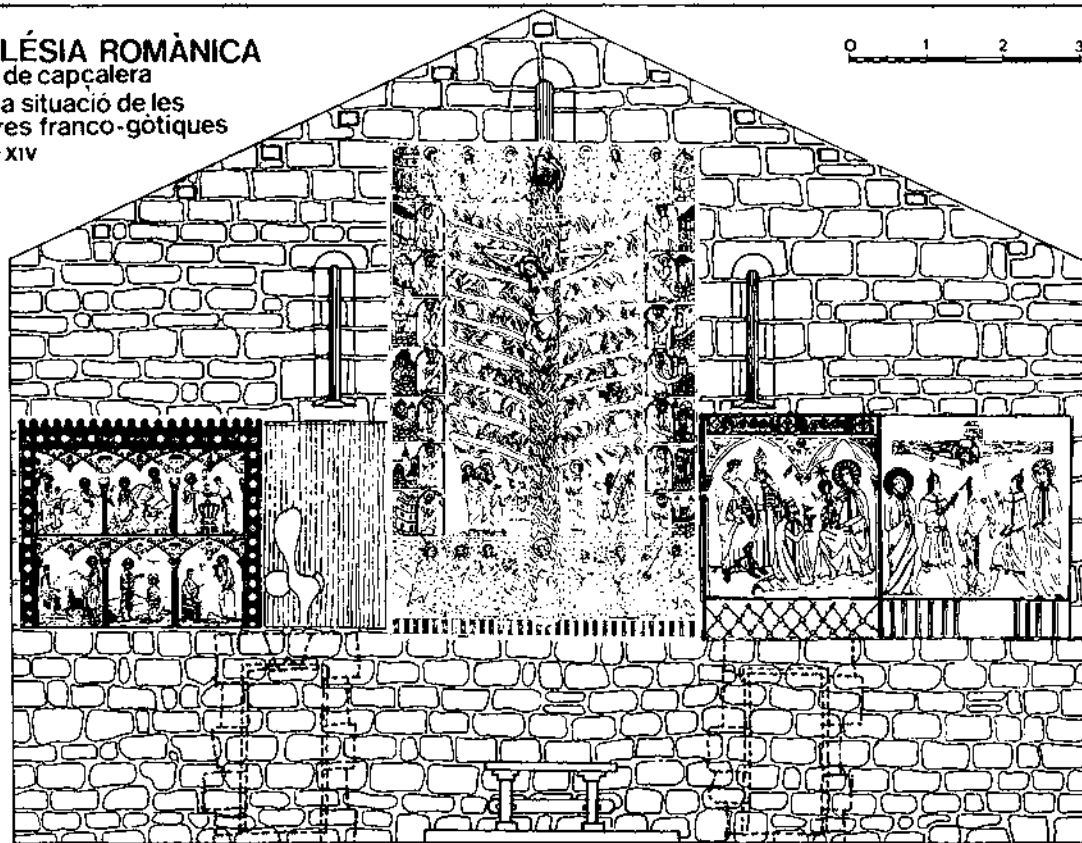
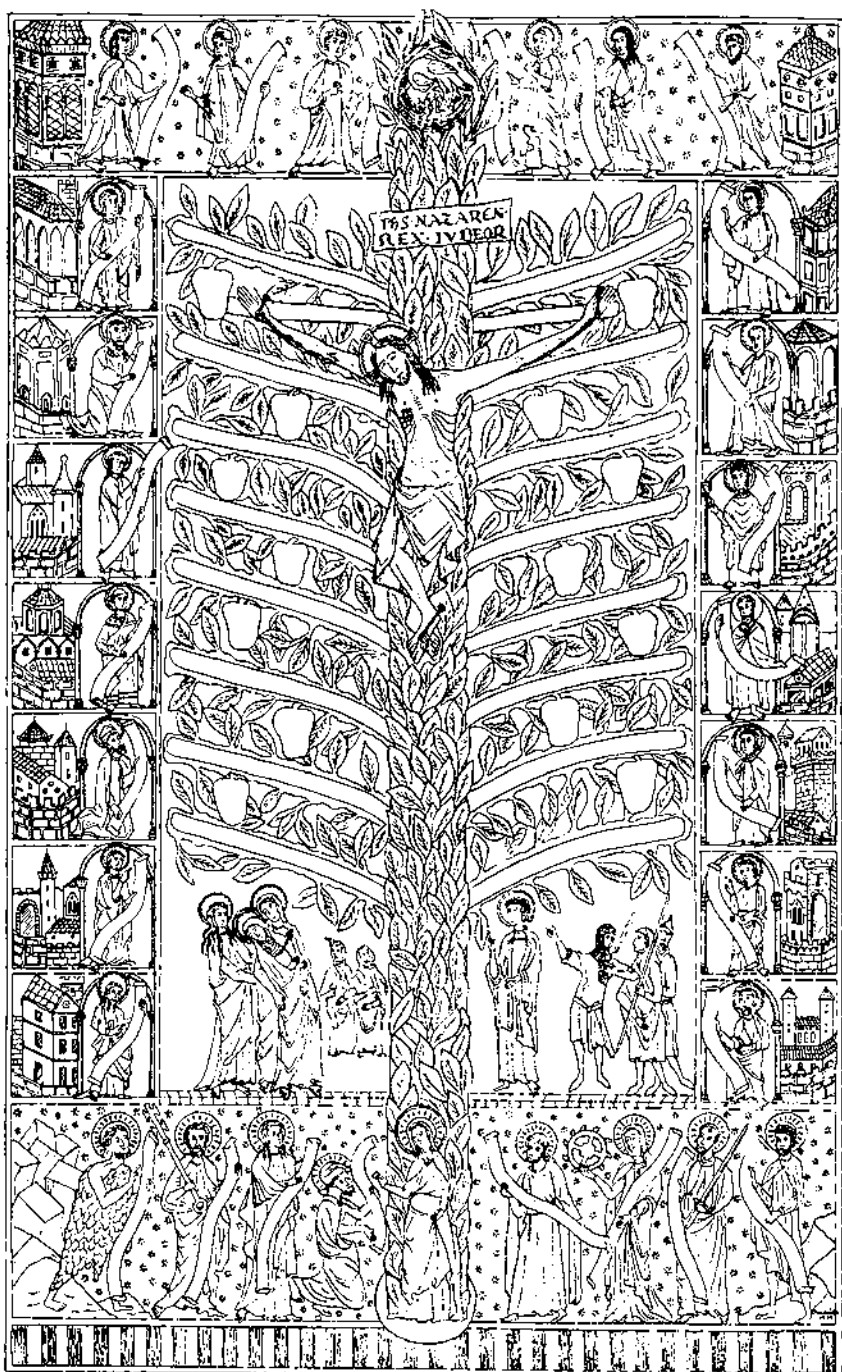

Foto núm.11.- Part superior del retaule central que es trobava sobre la volta de l'actual Capella dels Dolors.

Foto núm. 12.- Part inferior del retaule central que va trobar-se sota el guix que cobria les parets.

Dibuix núm. 1.- Reconstrucció ideal del que devia ser el mural central gòtic del segle XIV de l'església vella "Capella dels Dolors".

cap inclinat cap a la seva dreta. La tovallola de varis plecs, lligada al costat dret. Les cames encreuades, cosa que produeix també un encreuament dels peus amb els dits dirigits cap a fora i tots dos clavats amb el mateix clau. Del seu costat dret brolla un doll de sang que representat com si fos un raig, davalla fins el pit de Maria. Totes les branques de l'arbre estan cobertes per uns filacteris, els textos dels quals esdevenen il·legibles.

Al peu de la creu hi trobem els personatges típics de la Passió. A la nostra esquerra un grup de tres figures femenines ens representa les tres Maries. La figura del centre que és la Mare de Déu, té una posició com de desmai i està sostinguda per les altres dues. Té un punyal clavat al pit representant el dolor per la mort del seu fill, i justament en aquest punt hi convergeix el raig de sang que davalla del costat de la figura del Crist. A la dreta s'endevina una figura que no pot ésser altra que l'apòstol Sant Joan.

A un pla més reculat, i per tant de tamany més reduït, hi ha unes figures que representen personatges jueus com podrien ser Josep d'Arimatea i Nicodem. També hi podem veure la figura del centurió, amb la curiosa particularitat d'anar vestit com els soldats de l'època amb el capmall o caputxa de malla. Cal fer observar que un d'aquests personatges de la dreta fa una ganyota treient la llengua.

Dins uns petits quadres laterals hi trobem catorze personatges, set a cada costat, que caldria interpretar com profetes o patriarques. La seva figura està emmarcada per un arc de punt rodó sostingut per fines columnes i al costat un edifici. Tots també sense excepció sostenen un llarg filacteri del que són totalment il·legibles les inscripcions.

A la part inferior de tot aquest conjunt s'hi endevinen nou personatges dels que s'han pogut identificar d'esquerra a dreta: Sant Joan Baptista pel seu clàssic vestit, Sant Pere per les grosses claus, Sant Domènec per la tonsura, Santa Caterina per la roda de turments i Sant Pau per l'espasa. La figura del mig podria ser la de la Verge ja que sembla que tingui una mitja lluna als peus; si fos així tindríem un dels testimonis més antics en la creença del dogma de la Immaculada Concepció. La presència de Sant Domènec cal atribuir-la a la difusió que els dominics feren de l'arbre de

la creu o bé a la influència que el convent del dominics de Santa Margarida i els Monjos tingué sobre la comarca.

A la part més alta també es veuen restes com a mínim de 7 figures en actitud de caminar, que són del tot indesxifrables puix estan molt esborrades.

En total en aquest retaule central hi podem comptar 40 figures, la xifra de les quals dona gran valor al seu contingut iconogràfic. Fotos núms. 11 i 12.

Els dos conjunts pictòrics laterals, que en l'actualitat per degradació del color es mostren només en dues tonalitats, segons Joan Sureda "responen a un criteri més linial i a una formalització acostada a la romànica".

Al conjunt lateral dret, de 4,55 mts. d'ample per 3,30 mts. d'alcària, s'hi troben dos temes completament dispars entre si: una Epifania i una Crucifixió. En el primer, i al fons de la pintura, hi ha una columna central que sosté uns arcs un xic apuntats. Sota de l'arc de l'esquerra s'hi troba un mag amb punxaguda barba que està agenollat i sosté una copa amb la tapa mig oberta. Els altres dos mags estan pràcticament esborrats. Sota de l'arc de la dreta es veu clarament la Verge amb l'Infant dret sobre els seus genolls en una actitud de beneir amb la seva mà dreta. Sobre el cap del nen Jesús hi ha una grossa estrella de vuit puntes.

En l'altre tema de la crucifixió, a més del Crist que potser és la figura més sencera, hom hi endevina la Verge, el Centurió, la figura d'un personatge amb un estrany casquet i una altra que pot ésser Sant Joan. Foto núm. 13.

El conjunt lateral de l'esquerra, de 4,37 mts. d'ample per 3,30 mts. d'alcària, es troba dividit en sis quadres de diferents escenes, tres a dalt i tres a baix. Cada una d'elles queda emmarcada per unes arcuacions que s'entrecreuen sostingudes per unes columnes que separen cada escena. La 1.ª inicial està pràcticament destruïda, però podria representar l'escena de Sant Joan abandonant els pares per anar al desert. La 2.ª representa Sant Joan Baptista predicant al desert on l'escolten dos animals, i al fons d'entre unes roques emergeix la figura de Jesús que ve a visitar-lo.

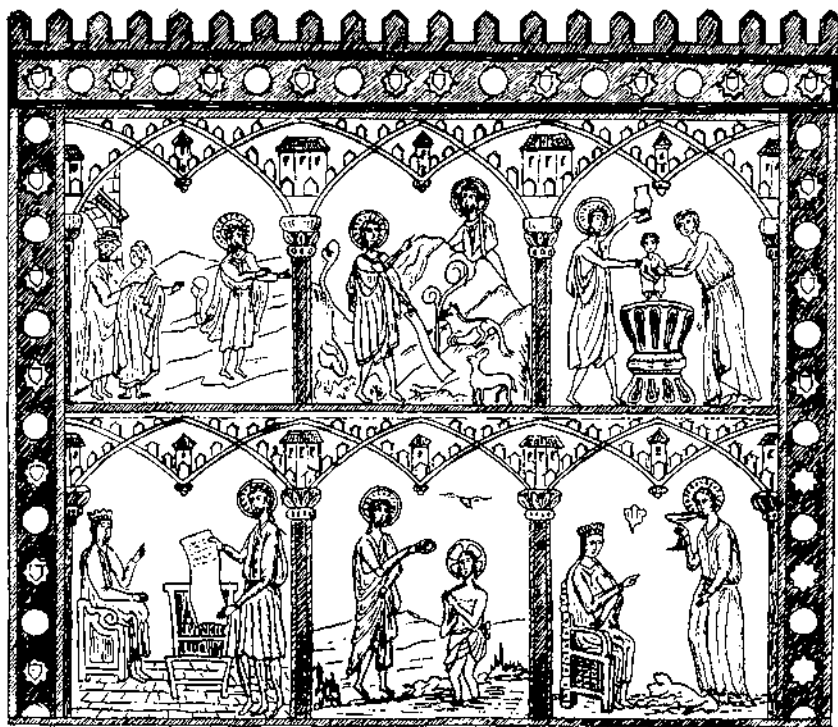
Foto núm. 13.- Conjunt lateral dret, amb l'adoració dels Mags o Epifania i Crucifixió.

Foto núm. 14.- Conjunt lateral esquerre amb escenes de St. Joan.

Dibuix núm. 2.- Reconstrucció ideal del que podrien ser les pintures del conjunt lateral dret.

Dibuix núm. 3.- Reconstrucció ideal del que podrien ser les pintures del conjunt lateral esquerre.

La 3.ª és el baptisme d'immersió. En el registre inferior, la 1.ª sembla l'escena en què Sant Joan critica al rei Herodes la vida llicenciosa que portava. La 2.ª ens decanem a endevinar-hi el Baptisme de Jesús, puix hi veiem una figura més alta que pot ser Sant Joan i l'altra en un pla més baix com si estés dins el riu Jordà amb les mans juntes en actitud de pregar. Hi ha també qui l'associa amb la resurrecció de Drusi a Eres. La 3.ª representa quan Aristodem dona a beure la copa emmetzinada a Sant Joan Evangelista després de la mort d'uns presoners. Foto núm. 14.

ENDERROC DE MITJA ESGLÉSIA ROMÀNICA

Ara ens cal veure quines han estat les vicissituds d'aquestes pintures fins arribar a l'estat actual.

El 1631 començà la construcció de la gran església que tenim avui i que abans de la guerra del 1936 se l'havia anomenada la "Catedral del Penedès" per les riqueses artístiques que tenia. Per aquest motiu fou enderrocada la meitat de l'església romànica, i com que la coberta estava en mal estat, el més segur és que també la tiessin a terra. Això ens fa pensar que les pintures quedaren a la intempèrie durant els anys que durà la construcció de la nova, que foren 15. Una vegada acabada l'església gran, quedava per tant al descobert la meitat de l'església anterior, de la que només quedava en peu la paret de la capçalera on hi havia les pintures, la capella gòtica lateral dreta, l'altra capella gòtica lateral esquerra, i la que serveix de base del campanar. No s'han trobat dades de l'any en què va ésser, però aquesta superfície més tard fou coberta per una volta rodona de rajola vista, sostinguda per dos arcs torals de pedra picada que, com també ja havem dit, en un dels seus extrems s'aprofitaren com estrep de suport dels arcs les petites finestres romàniques.

Al fer-se aquesta volta, la pintura central, per ésser molt més alta que les laterals, va ésser partida per la meitat i la part superior quedà tancada entre la volta i la teulada que va fer-se al seu damunt. La resta de pintures que encara eren visibles a la part inferior de la nova capella que en un principi s'utilitzà com a Capella del Santíssim, foren recobertes a l'enguixar-se tot aquest conjunt. Així doncs, a mitjans del segle XVII quedaren oblidades

aquestes pintures: unes tapades pel guix i les altres en un sota teulada de molt difícil accés fins que, al cap de més de 300 anys, foren retrobades el 1968.

Havem dit que quedaren oblidades, però no en el sentit estricte de la paraula, puix que Mn. Gaetà Viaplana, en les seves Notes Històriques, fa menció a unes pintures molt rudimentàries existents sota la teulada de la Capella dels Dolors, nom que se li donà a partir del 1770 que, per Capella del Santíssim, en fou construïda una de nova d'estil neoclàssic al darrera l'església gran.

Personalment, de jovenet, amb altres nois de la parròquia, havíem pujat al "quarto de les pintures", com en dèiem vulgarment, i havíem vist ajudats per la migrada llum d'una espelma unes figures que no podíem sospitar ni de lluny que constituïen una part del gran conjunt que fou recuperat al cap d'uns anys.

RETROBAMENT DE LES PINTURES

Per iniciativa del rector Mn. Josep Torres i Rosell, de molt grata memòria, el 1968 s'organitzà una campanya de restauració de la Capella dels Dolors, en el sentit de fer ressortir tota l'arquitectura amagada pels afegits d'un cambril, dos cors i altres obres que havien desfigurat totalment l'obra primitiva.

El primer pas era fer caure tots els afegits i el guix i la calç de les parets, per poder veure ben nets els estils arquitectònics que la valoren. Aquesta primera etapa fou feta per prestació personal d'homes de la parròquia.

El mateix dia que començaren a ser rescades les parets, es descobrí la continuació de les pintures de sobre la volta, que havien quedat partides en dues parts pels carquinyolis d'aquesta.

Acabada aquesta primera part, hom decidí que l'obra més urgent era la recuperació de les pintures. La junta parroquial es posà en contacte amb el Sr. Berges, director del Museu Provincial de Tarragona; Mn. Batlle, conservador del Museu Diocesà de Tarragona; el Sr. Verdulet, expert en obres d'art; els Sres. Josep i Ramon Gudiol, restauradors de Barcelona, i finalment el Dr.

Joan Ainaud de Lasarte. Recordo una anècdota de la visita del Dr. Ainaud al dir-li: "quina llàstima que en faltin tants trossos" i ell ens digué: "quina sort d'haver-ne trobat tants".

RESTAURACIÓ

Aquests contactes feren arribar a prendre una decisió definitiva i a arrencar les pintures quant més aviat millor, ja que degut al seu estat, i a l'haver tret el guix que les protegia de feia més de 300 anys era d'imperiosa necessitat.

Aquests treballs varen encarregar-se a la casa Gudiol de Barcelona, que procediren durant el mes d'octubre del mateix any 1968 a arrencar-les i se les emportaren al taller per a la seva restauració i deguda adequació per al seu transport i posterior col·locació.

El retaule central, una vegada restaurat, va exposar-se al Palau de la Virreina de Barcelona el dia 18 de juny de 1969 i portat després a l'Arboç, on fou presentat al poble per la Festa Major del mateix any, dintre de la seva capella, ja convenientment arranjada.

La resta de les pintures o sigui els laterals, arribaren a l'Arboç el 17 de gener de 1970, les quals juntament amb el retaule central foren traslladades a Tarragona i varen exposar-se a la rotunda de la Diputació. Aquesta exposició va inaugurar-se el 22 de març, diada de Rams, amb l'assistència de totes les primeres autoritats provincials. Una vegada de retorn a la seva capella, es varen col·locar al seu lloc definitiu el 16 de juliol.

Crec que és de justícia fer constar que les elevades despeses d'aquestes obres de restauració, a més de l'aportació personal de molts vilatans, varen ser sufragades amb el benefici d'una tómbola, l'ajut econòmic de molts arbocencs, i les aportacions de la Diputació de Tarragona, la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvi, la Caixa d'Estalvis del Penedès, i el bisbat de Tarragona.

TÈCNICA PER A TRASPASSAR-LES.

Per acabar, deixeu-me detallar tot el procés de recuperació i restauració d'aquestes pintures, que va portar-se a terme una vegada descobertes del guix i calç que tenien al damunt.

Fou un procés difícil i delicat, que havia de fer-se amb molta cura per no malmetre uns pigments de més de 650 anys, i per no deixar-ne cap tros sense arrencar.

Una vegada ben neta tota la superfície, començaren per enganxar-hi a sobre uns trossos de drap del tamany d'un mocador de butxaca empapat amb cola animal, que bé podia ésser "aiguacuit" o "cola de conill", un al costat de l'altre fins a cobrir tota la superfície. Cal procurar que aquesta primera capa faci un contacte perfecte amb la pintura, puix si quedessin alguns buits o "butllofes", a l'arrencar-se aquests draps la pintura no seguiria. Aquesta operació es repeteix dues o tres vegades a fi de donar consistència a tots els draps fins que sobre de tota la superfície hi queden enganxats tres o quatre gruixos d'aquestes teles. Després d'aquesta operació cal esperar uns dies a fi que quedi totalment seca per tal que la pintura i la cola de les teles facin un sol cos i quedi una massa consistent i rígida.

Llavors es procedeix a arrencar els draps encartonats per la cola junt amb els quals s'arrenca la pintura i trossos d'arrebossat. Portats al taller del restaurador ve la pacient tasca de netejar tota la sorra de l'arrebossat que va emportar-se junt amb les pintures, fins que aquestes queden visibles com si fos un clixé fotogràfic posat a l'inrevés.

Generalment, aquestes pintures murals, després no es tornen a col·locar sobre la paret, sinó que són col·locades sobre uns bastigis de fusta per evitar les humitats de les parets. Així cal preparar aquests bastigis perquè siguin transportables, i a la mida de les pintures a col·locar-hi. És llavors quan es fa l'operació a la inversa de la feta en un principi, o sigui enganxar la part del darrera o negatiu de la pintura a la fusta del bastigi ja preparat. Per aquesta operació cal empapar una cola a base de caseïna que no sigui soluble a l'aigua.

Cal llavors deixar altra vegada que aquesta cola s'assequi completament i quedi ben enganxada a la fusta. Ve llavors l'operació de descoberta de les pintures, i es desenganxen els draps que van col·locar-se sobre la paret utilitzant aigua calenta que va dissolent la cola soluble que va emprar-se per primera vegada, i procurant no arrencar cap partícula de la pintura. En resum i per entendre-ho millor podem dir que s'ha fet un treball com si es tractés d'una calcomania.

Un cop tot sec cal donar-hi algun retoc i reomplir els trossos on no hi hagi pintures, amb una imitació d'arrebossat. Com última operació es dona una mà de vernís mat per tal de preservar-les de la pols i la humitat del mig ambient.

En la col·locació de les pintures de la Capella dels Dolors al seu lloc actual i definitiu, cal fer observar que les laterals estan pràcticament a la mateixa alçària i lloc que es trobaven a la paret; en canvi les del retaule central com molt bé es pot comprendre, donat que n'hi havia la meitat sobre l'actual volta, perquè ara es puguin contemplar en la seva totalitat s'han tingut de situar tocant fins a terra.

BIBLIOGRAFIA

"Notes històriques de la Parròquia i vila de l'Arbós" de Mossèn Gaietà Viaplana.- Folletó de "BADALOTA" - 1922.

"Art Gòtic Català" - Pintura de Joan Sureda.- Hogar del Libro - Barcelona 1977.

"L'ofici de pintar a l'època romànica" de varis autors - Editorial Blume Barcelona - 1980.

"Geografia i Història de l'Arboc".- Esteve Cruaïes i Oliver, Premi "Cristòfol Despuig" de la Fundació Vives Casajuana de 1974 (inèdit).

Plànols.- Joan Cruaïes i Ràfols.

Fotografies.- Josep M. Arnan i Martínez

Dibuixos.- Esteve Cruaïes i Oliver

